

Dubravka Čengić

Povijesni arhiv Zagreb
Opatička 29
Zagreb

VREDNOVANJE ARHIVSKOGA GRADIVA GRADSKOG POGLAVARSTVA ZAGREB OD 1850. DO 1945. GODINE

UDK 930.253:949.75 Zagreb "1850/1945"

Stručni članak

Ovim se tekstom željela prikazati i ocijeniti vrijednost arhivskoga gradiva nastalog radom Gradske uprave grada Zagreba u razdoblju 1850–1945. godine. Namjera je bila da se pokaže i dokaže kako je vrijednost ovoga gradiva za brojna znanstvena istraživanja veća i značajnija nego kod drugih gradskih uprava na prostoru današnje države Hrvatske. Potvrda ovom zaključku nalazi se u zakonskim propisima, statutima, odlukama i drugim službenim spisima u kojima se uvijek grad Zagreb izdvajao od ostalih gradova. Ovdje treba istaknuti i temeljno značenje arhivskoga gradiva nastalog radom Gradske uprave grada Zagreba, značajnog ne samo za lokalnu povijest, nego i za povijest na širim hrvatskim prostorima.

Vrednovanje, valorizacija, ekspertiza je "ocjena vrijednosti arhivske građe". Ona se provodi u smislu zaštite. Kako za čitavi teritorij naše države do sada nisu postojala jedinstvena mjerila i kriteriji vrednovanja arhivskog gradiva, to su arhivski djelatnici bili prepušteni više manje sami sebi u obavljanju ovog prevažnog zadatka. Tek u novije vrijeme izdana su uputstva o načinu popunjavanja matičnog lista fonda/zbirke u koji se pod rednim brojem 11 unosi i podatak o valorizaciji arhivskog gradiva. U tom materijalu, poštujući svjetske standarde za cjelokupnu spomeničku baštinu, a prilagođeno potrebama arhivske službe u Republici Hrvatskoj, određena je kategorizacija arhivskog gradiva u 5 skupina (0–4). Jedan od bitnih kriterija za valorizaciju je značenje arhivskog gradiva za svjetsku, nacionalnu ili lokalnu po-

vijest. Važan je i stupanj sačuvanosti, reprezentativnosti, starosti, unikatnosti, posebne vrijednosti i dr.

Za arhivsko gradivo uprave grada Zagreba, odnosno Gradskog poglavarstva u Zagrebu primjena tih kriterija daje ove rezultate:

1. Arhivsko gradivo Gradskog poglavarstva u Zagrebu ima vrijednost ne samo za lokalnu, nego i za nacionalnu povijest Republike Hrvatske. Potvrda za ovaj zaključak je u sljedećem:

a) Poveljom kralja Bele IV. (Zlatna bula iz 1242.) bio je Gradec (središte kasnijeg grada Zagreba) proglašen slobodnim kraljevskim gradom. Mnoge kasnije povelje odnosile su se na isto, kao što su to povelja kralja Bele IV. iz 1267, kralja Matije iz 1464, kralja Ludovika II. iz 1523, kralja Ferdinanda iz 1528. i kralja Rudolfa iz 1595. godine.

b) Poslije velikog požara 1776. godine u gradu Varaždinu, sva državnička uprava Hrvatske prelazi u grad Zagreb, a već 7. ožujka 1556. godine u zaključcima hrvatsko-slavonskog sabora prvi put se spominje Zagreb kao metropola Kraljevine Hrvatske i Slavonije.

c) Daljnji dokaz za to je i taj da se u zakonima koji reguliraju djelovanje gradske uprave uvijek grad Zagreb izdvaja u zasebnu upravnu jedinicu. Tako u *Zakonu ob ustroju gradskih občina kraljevinah Hrvatske i Slavonije* (21. lipnja 1895) Zagreb je podređen neposredno kraljevskoj zemaljskoj vladi, a ne županijskoj upravi, što je značilo da grad Zagreb ima status samostalnog gradskog municipija.

2. Što se tiče stupnja sačuvanosti, može se zaključiti da je arhivsko gradivo dobro sačuvano i cjelovito, uz neka manja izlučivanja koja su obavljena u drugoj polovici XIX. stoljeća. O tome nešto opširnije kasnije u tekstu.

3. Arhivsko gradivo zadovoljava kriterij starosti, jer pokriva razdoblje 1850–1945. godine.

4. Arhivsko gradivo zadovoljava i kriterij unikatnosti i to zbog toga što su gotovo u cijelom razdoblju 1850–1900. godine spisi pisani rukom (nisu tiskani), pa su zato posebno dragocjeni.

5. Kriterij reprezentativnosti arhivskoga gradiva Gradske uprave grada Zagreba podrazumijeva da nam to gradivo daje potpune podatke za proučavanje pojedinih tema iz domene gradske uprave. Te teme mogu biti: razvoj građevinske djelatnosti u gradu Zagrebu, razvoj komunalne službe, razvoj zdravstva, školstva, socijalne politike i dr. i u isto vrijeme u značenju i ulozi razvoja kako čitavoga kraja tako i državne i cijele hrvatske nacionalne zajednice.

6. Kada se određuje posebna vrijednost arhivskoga gradiva, tada tu postoje određene raznolikosti, a te su npr. gradivo koje je pisano rukom neke istaknute povijesne ili druge značajne ličnosti, gradivo na kojem postoje posebne bilješke

pisane rukom. Isto to vrijedi i za nacрте ili različite elaborate gradske uprave, zatim brojna zaglavlja na spisima i sl.

Da bi se u potpunosti mogla prikazati iskustva na valorizaciji arhivskog gradiva gradske uprave Zagreba, treba ukratko iznijeti razmišljanja i same propise koje je gradska uprava u tom pravcu donosila.

Proučavajući skupštinske zapisnike gradske uprave toga razdoblja nalazimo podatak da je gradsko zastupstvo u nekoliko navrata raspravljalo o pregledu i uređenju starih spisa. Tako gradsko zastupstvo svojom odlukom od 16. siječnja 1860. prvi put određuje pregled starih spisa. Motiv pregleda je bio taj što se dokazalo "da su važna akta iz gradskog arkiva nestala, ter se već više puta dogodilo, da se raznoverstna akta u rečenom arkivu nisu mogla naći". Tom prigodom je gradsko zastupstvo zaključilo da se spisi trebaju čuvati u škrinji s tri ključa (jedan ima gradski načelnik, drugi neki zastupnik, a treći gradski arhivar Nikola Grabin).

Nekoliko godina kasnije, točnije 2. lipnja 1868. na skupštini gradskog zastupstva opet se raspravljalo o uređenju gradskog arhiva, pa je povjerenstvo za pregled gradske blagajne predložilo popis onih starih spisa i isprava što su pohranjeni u gradskoj blagajni.

Gradsko zastupstvo povjerava uređenje tih starih spisa gradskom bilježniku Augustu Šenoi. Njemu će pomagati gradski zastupnici Cerovac i Mirko Božurić.

Navedeni odbor je posao obavio i o tome je pod točkom 9 zastupnik Cerovac o istome podnio izvješće na sjednici gradskog zastupstva od 31. svibnja 1869. Uz izvješće je priložen i popis "historičkih listinah" koji je sastavio bilježnik Šenoa. Tom prigodom je zastupstvo zaključilo:

"1. Da se historički spisi prenesu i da se u osobitoj škrinji shrane u arkivu gradskom.

2. Da isti odbor sastojeći se iz gg. zastupnikah Cerovca i Božurića i bilj. A. Šenoe zajedno sa gr. arkivarom preduzme reviziju spisah u gradskom arkivu, te da suviše spise izbaci, a oporuke i parnice iz blagajne u arkiv premjestiti.

3. Da se gr. bilj. A. Šenoi kao nagrada za popis historičkih spisah dade nagrada od 100 fr iz gradske blagajne od svote za nagradu činovnikah preliminarne."

Kako popis "historičkih spisah" nije sačuvan, to bi ovdje trebalo nešto više napisati o tome kako i kada je obavljeno izlučivanje spisa gradske uprave.

Ono se obavljalo u četiri razdoblja:

Prvo je od 22. kolovoza 1879. do 3. prosinca 1879. godine, a izlučivani su spisi iz razdoblja 1851–1854. godine. Te je poslove obavio August Šenoa. Ovo izlučivanje obavljeno je dosta stručno i izlučeni predmeti bili su zabilježeni u urudžbenom zapisniku. Spisi koji govore o ovom izlučivanju nisu sačuvani, ali je sačuvan spis br.

17385/880, u kojem Šenoa daje analizu takvih spisa koji se nalaze pohranjeni u gradskoj upravi odnosno u "gradskom arhivu", kako to on sam navodi.

Drugo je trajalo od 3. srpnja 1891. do 30. kolovoza 1897. i odnosilo se na spise iz razdoblja 1854–1875. godine. Posao je obavio Josip Janeković. Za njegova vremena nisu obavljene nikakve pripreme za izlučivanje. To nije obavila osoba koja je imala potrebnu stručnu spremu i iskustvo, pa se ne možemo oteti dojmu da je izlučivanje obavljeno i zato da se ostvari posebna materijalna dobit osobe koja je taj posao obavljala. Iz tog vremena također nema popisa što je izlučeno, a nema niti podataka u urudžbenom zapisniku, jer je to tamo samo nemarno spomenuto.

Treće razdoblje trajalo je od kolovoza do rujna 1901. godine za spise iz razdoblja 1876–1878. godine, a izlučivanje je obavljeno pod vodstvom Emanuela Stanislavljevića. On je bio čovjek koji je imao određene kvalifikacije za taj posao, od naobrazbe, iskustva tijekom rada u Zemaljskoj vladi te prisne suradnje s Emilom Laszowskim prigodom spašavanja starih gradskih spisa. Kod Stanislavljevića se uočava da je izlučivanje obavio vrlo pažljivo, pa je tako u jednom godištu izlučeno 29–31% spisa. Kako popisi nisu sačuvani, analizirajući izlučene spise preko urudžbenog zapisnika može se zaključiti da su svi važniji spisi u tim godištimu sačuvani.

Četvrto razdoblje provedeno je od 8. studenog 1924. do 15. svibnja 1925. i obuhvatilo je spise iz razdoblja 1879–1890. Posao je obavila grupa manipulativnih službenika pod vodstvom Đure Mlača. On je bio samouk bez ikakva ozbiljnijeg obrazovanja i rezultat njegova rada je taj da je izlučeno po godištu u prosjeku 95,84% svih spisa iz toga razdoblja. U njegovo vrijeme je prvi put obavljeno izlučivanje knjiga, pa su tako izlučeni urudžbeni zapisnici: za 1883. (1–7000), 1884. (1–7000, 14000–30223) i 1885. (26361–31747) godinu. Jasno da ovdje gotovo ne treba ni spomenuti da nije postojao nikakav kriterij, da nisu učinjene nikakve bilješke u knjigama, da nema popisa, jednom riječju, nema ničega. Odgovornost za ovakav krajnje loše obavljen posao snose prije svih gradski načelnik, njegov pomoćnik, gradski tajnik i senatori, koji ne samo da nisu nikada stupili nogom u gradsku arhivu, nego su taj prevažni posao povjerali krajnje nestručnoj osobi.

Još jedanput je gradska uprava pokušala riješiti pitanje izlučivanja spisa u svrhu osiguranja prostora za "prirast" spisa 1942. godine. Kako su do toga vremena već objavljeni neki propisi (Obći poslovni red, 19. IX. 1941. i Zakonska odredba o sprečavanju uništenja i raznašanja arhivskog gradiva na cijelom području NDH od 27. IV. 1941), to je pomoćni ured morao tom poslu pristupiti mnogo ozbiljnije. Ured je razaslao dopis (25. IV. 1942) svim odjelima, odsjecima, uredima i ustanovama gradske uprave, u kojem su bila postavljena neka pitanja od onih da li posjeduju vlastitu pismohranu i s koliko fascikala, do pitanja na kojim godištimu spisa treba provesti izlučivanje. Odgovori na taj dopis nisu sačuvani. Zbog ratnih prilika nije

došlo do realizacije odnosno do postupka izlučivanja spisa. Da bi ovo izlaganje bilo potpuno, dopustite mi da na kraju iznesem svoje osobno gledište vezano uz vrednovanje arhivskoga gradiva gradske uprave. Ono se može sažeti ovako:

1. Arhivsko gradivo gradske uprave iz razdoblja 1850–1900. i 1941–1945. ne bi trebalo više biti izlučivano, a za razdoblje 1901–1940. izlučivanje bi se moglo obaviti uz dužan oprez.

2. Nužno je indeksirati arhivsko gradivo iz razdoblja 1850–1900. po temama i nakon toga obaviti i kompjutorsku obradu.

3. Nastaviti rad na indeksiranju građevinske dokumentacije gradske uprave i pristupiti kompjutorskoj obradi.

4. Izvršiti indeksiranje i kompjutorsku obradu arhivskoga gradiva iz vremena 1941–1945. godine, točnije potrošačkih karata, jer to predstavlja jedini mogući popis stanovnika grada Zagreba poslije 1931. godine.

Ovo su samo neka od razmišljanja o valorizaciji arhivskoga gradiva uprave grada Zagreba, čije gradivo je prvorazredan povijesni izvor za izučavanje svekolike povijesti grada Zagreba u razdoblju 1850–1945. godine.

Izvori:

1. Zapisnici sjednica Gradskog zastupstva 1850–1944.
2. Statuti grada Zagreba iz 1882. i 1896. godine
3. Gradsko poglavarstvo Zagreb: Predsjednički i opći spisi 1850–1945.
4. Sbornici zakonah i naredabah 1850–1945.

Literatura:

1. Periodika: Narodne novine iz 1941. godine.
2. Bernard Stulli, O valorizaciji i kategorizaciji arhivske građe, *Arhivski vjesnik*, god. XIII, sv. 13, Zagreb 1970, str. 463–485.

Zusammenfassung

BEWERTUNG DES ARCHIVMATERIALS DER STADTVERWALTUNG VON ZAGREB 1850–1945

In diesem Text sollte der Wert des in der Zeitspanne zwischen 1850 und 1945 durch die Tätigkeit der Stadtverwaltung von Zagreb entstandenen Archivmaterials bewertet werden.

Die Absicht war zu zeigen und zu beweisen, dass der Wert dieses Materials für zahlreiche wissenschaftliche Erforschungen grösser und bedeutender war als der anderen Stadtverwaltungen auf der Gebiet des heutigen Kroatiens. Der Beweis dieser Schlussfolgerung liegt in gesetzlichen Vorschriften, Statuten, Beschlüssen und anderen Dienstschaften, womit sich die Stadt Zagreb immer von den anderen Städten unterscheiden hat. Hier sollte die Grundkennzeichen des durch die Tätigkeit der Stadtverwaltung von Zagreb entstandenen Materials hervorgehoben werden, das nicht nur für die Geschichte der breiteren kroatischen Gebiete von Bedeutung ist.